

zem, je našel v neukem ljudstvu in v gnilih cerkvenih razmerah precej tal. Vse te težave so še pomnoževali ostri stoletni spori med Avstrijo in patrijarhi, turški vpadi in druge zmede. Cerkevno življenje se je v naših krajih jelo boljšati šele, ko se je ustanovil arhidijakat v Gorici l. 1574. Protestantovsko krivoverstvo je polagoma izginilo, vzrastel je rod domačih duhovnikov, ki so versko življenje oživili. Oglejski patrijarhat je kot cerkveno središče živel še 200 let, a bil je le senca nekdanje slave. Z ustanovitvijo goriške nadškofije (l. 1752.) in videdske nadškofije je prenehal.

Od stare oglejske slave stoji le še veličastna bazilika. V njej so se nekako odtisnili znamenja stoletij; mozaiki pričajo o živi, zmagoslavni veri prvokrščanske občine; v marmornatih

sarkofagih v stranskih kapelah počivajo mogočni vladarji oglejske države; pred cerkvijo še stoji krstilnik, v katerem so krščevali katehumene; dragoceni kipi in umetniške slike kažejo, kako je tu cvetela krščanska umetnost. V oglejskem muzeju pa se vidijo izkopine iz dobe, ko je bil Oglej še rimski in paganski.

Vredno je, si ogledati Oglej. Iz Gorice te v dobri uri pripelje tja brzovozna tvrdke Ribič, ki vrši avtomobilsko službo po Goriškem. Prav koristno in poučno bi bilo, če bi naši ljudje kdaj poromali tja, kjer je živel in učil naš zavetnik sveti Mohor.

Devet stoletij je preteklo, odkar stoji to krasno svetišče. Nekdaj je bilo srce velike škofije, zdaj je še kamenit spomenik na minula stoletja.

STARODAVNO NARODNO BLAGO, NABRANO NA GORNJEM KRASU. ~~~~~ IVAN JOŽETOV.

Na Krasu pozimi razsaja burja. Ni pa doma na Krasu, ampak se privije iz Vipavske po dveh odprtinah, ki sta na obeh robih pogorja, ki mu Kraševci pravijo »Na vrheh«, to je pogorje, na čigar grebenu je več vasi, najbolj znana je Štjak. Na eni strani pripiha burja od Senadol do Štorij in nadaljuje pot proti Sežani. Druga pot burje je pri Štanjelu in odtam se vije po vsem Krasu. Najbolj močna je burja o svetih treh kraljih dne 6. januarja. Ljudstvo pravi:

»Sveti trije kralji
so zimo pripeljali.
S' jo v Štorjah naložili,
v Štanjelu zvrnili.«

Sveti Anton.

Mraz je hud od treh kraljev tja do tedna pred svečnico. Ljudstvo veli o sv. Antonu (17. januarja):

»Sveti Anton, opat,
ne da orāt ne kopāt.«

V tisti dobi je zemlja zmrzla in kmet res ne more ne orati niti kopati.

Gorjč pa kmetu, ako je januar topel, to se pravi, da ni v tem mesecu prave zime. Kajti v tem primeru pričakuje kmet zime kasneje, ko bi moral že polje obdelovati, a ga bo mraz oviral.

»Če je januar gorak,
bo kmet siromak.«

Kaplja od strehe in od sveče.

Od svečnice znajo kmetje tudi lepo povedati. Ako je svečnica jasna, bo še v postu dosti mraza.

Kaj pa bo, če na svečnico na vse zgodaj dež pada? Takole pravijo:

»Če kane prej od strehe ko od sveče,
se kravi žiher da jesti.«

To se pravi: Ako je dež pred procesijo, ki se vrši s svečami okrog cerkve (več ali manj ob deveti uri), in torej prej kane od strehe kakor od pri-

žgane sveče, kmet lahko da kravi obilno sena; ni treba varčevati, ker bo letina sena dobra.

»Če kane prej od sveče ko od strehe,
treba jasli pomesti
in seno na štalo nesti.«

Ako je torej jutro jasno in pride še le kasneje dež, tisti dan ali poslej, potem naj kmet s senom varčuje, ker se obeta slaba letina.

Janez Čičev je povedal:

»Če je na svečnico lepò,
grabi izpod volòv,
in meči vse na štalo,
to ti bo v hvalo.«

Sveti Valentin.

Sredi februarja začnejo sončni žarki nekoliko greti. Teloh že raste. Dne 14. februarja praznujemo sv. Valentin in kmetje se pozdravljajo:

»Sveti Valentin,
prvi spomladin.«

Sveti Blaž.

Tretjega februarja je sveti Blaž, ki vodi vojsko z zimo:

»Sveti Blaž,
zime gaž.«

Led mora biti.

Okoli sv. Matije je led na Krasu.

»Sveti Matija
led razbija,
če ga pa ni,
ga naredi.«

Pepelnica je dobra prerokinja:

»Če je na pepelnico lepò,
bo do pol posta lepò.«

Dober mož in revna žena.

Na pust si Kraševci kaj boljšega privoščijo: kos klobase, če le morejo. Gospodinje cvrejo fancleje ali pa štravbe. Zato pa je pepelnica res postna: ječmen ali repa. Kraševci pri-merjajo pust s pepelnico ter pravijo:

»Pust je dober mož,
pepelnica je revna žena.«

Marec mora biti suh.

Mesec marec mora biti suh, brez dežja, zato mu pravimo tudi sušec. Žito je v zemlji.

Kmetje pravijo:

»V sušcu se mora žito v prahu valjati,
potem smemo upati dobro letino.«

»Če se žito v sušcu v prahu valja,
se žiher nese v malin.«

Bernarda Tomažič je rekla:

»Slepi oče je v marcu sina prašal: Sin, kakšno je žito? In sin je odgovoril: Mokro. Nato je oče rekel: Pelji samo z enim konjem v malin.

Če pa je oče prašal: Sin, kakšno je žito, in je sin odgovoril: Suho, tedaj je oče rekel: Pelji z dvema v malin.«

To pomeni: ako je v marcu suho, bo dobra letina žita, zato nesejo v malin lahko obilno starega žita, saj bo v kratkem dobra letina; če pa je sušec moker, treba z žitom varčevati.

Kožuh in južina.

Mesec marec prinese pomlad. Vendar ima tudi on še svojo zimo. Staro mater, ki je že šla z ognjišča, se grela pred hišo na soncu in je kožuh že pred tedni odložila, o svetem Gregorju (13. marca) spet zazebe.

Zato pravijo:

»Sveti Gregor gre materi po kožuh.«

Tega svetnika imajo kmečki delavci in sploh vsi ješči ljudje posebno radi. Pozimi so jedli le trikrat na dan, od kosila do večerje niso ničesar dobili, o sv. Gregorju pa, ko morajo že težko delati in se je dan dobro zdaljšal in morajo torej več delati, začnejo gospodinje tudi južino dajati. Zato pravijo:

»Sveti Gregor prinese južino.«

Sv. Jožef.

»Če bo sveti Jožef lepo vreme dal,
bo kmet prav dobro stal.«

Sv. Jožef in sv. Mihael.

Po starem Kraševcu čevljev ni dal čevljarju na dom delati; čevljar doma ni imel nikdar dela, tudi popravljal ni.

Kmetje so čevljarja že davno pred rabo najeli, se z njim dogovorili in ko je prišel čas, je čevljar prišel v hišo, prinesel orodje in delal od zore do pozne v noč. Gospodar mu je dal usnje, ki je bilo od domačega vola, hrano, postlal mu je na senu in dal toliko in toliko denarja na dan. Gospodar je seveda skrbel tudi za luč. Pa kakšno luč so rabili. Ne elektrike, ne petroleja, niti stenja na olje niso rabili, ker je bilo to predrago. Domače lojenke so imeli ali podomače plamenice. Ker so te le malo svetile, so hišni otroci morali po cele ure držati lojenke blizu čevljarja, da je lahko šival.

Luč so začeli rabiti, ko se je dan jel nagibati, rabili je niso več po svetem Jožefu. Zato so rekli:

»Sveti Jožef čevljarjem luč upihne,
sveti Mihael jo spet prižge.«

Velikonočne.

»En žegen mora biti moker:
oljčni ali velikonočni.«

Na oljčnico ali cvetno nedeljo se blagoslovi oljka, na veliko nedeljo pa poleg drugih jedil pirh.

»Eno mora biti mokro: ali oljka ali jajce.«

Pravijo, da

»dež velikega petka nima teka.«

Vreme na veliko nedeljo ima tudi svoj pomen.

»Če je na veliko noč lepò,
bo najbrže do vilje sv. Ivana takò.«

Sveti Juri.

Kras ima kot največjo nasprotnico kmečkega dela — sušo. In sicer sušo, ki vzame pridelke ali pa sploh vso vodo za živino in človeka.

Grozno je na Krasu, kadar morajo reči: Kalovi so prazni, štirne so prazne. Ljudje morajo po ure in ure da leč po vodo zase in za živino.

Pregovor pravi:

»Če sveti Juri (24. aprila) vodnjake in kalove nalije, tisto leto se ni bati za vodo.«

Kar pa se letine tiče, pravijo:

»Svetega Jurja luža
in svetega Vida suša (15. 6.)
naredi dobrega kmeta.«

Znameniti zvonik v Volčjemgradu na Krasu.

Sveti Marko, 25. aprila.

Vedro vreme na dan sv. Marka pomeni, da bo vinska letina dobra. Slabo vreme na dan sv. Marka obeta slabo vinsko letino. Zato bodo Benečani jeseni vodo pili.

»Če ima sv. Marko vreme deževno, ga jeseni perejo v vodi, če pa ima lepo vreme, ga bodo v vinu kòpali.«

Spomladi je za kmeta hudo.

Pridelke je že vse pojedel, zemlja pa še ni novih rodila. Zato pravijo:

»Maj
gleda, ali je v skrinji kaj.«

»V Branici je na križni četrtek (pozna pomlad ali zgodnje poletje) likof od lakote.« Kašče so prazne, zadnje zrno so iz skrinj vzeli. Ljudje so več

krat lačni. Tedaj pa dozoriyo češnje: ljudje jih jedo in še jih prodajajo in si za denar živeža kupijo.

O svetem Vidu je največ češenj, zato pravijo:

»Sveti Vid,
češenj sit.«

Kateri svetnik bolhe prinese.

To je sveti Kocjan, ki ga praznuje mo 31. majnika. O tem času dobimo bolhe. Zato pravijo Kazeljci, ki imajo tega svetnika za sopatrona, da je bolšnik, ki bolhe seje.

Samo na binkošti vstane kruh brez kvasa.

Samo enkrat v letu vstane kruh, tudi če kvasa nimaš, to je na binkoštno jutro. In sicer moraš mesiti od polnoči naprej, najkasneje do sončnega vzhoda. Še letos je jako dosti gospodinj to naredilo. Kraševci pravijo tej prikazni »kvas svetega Duha« ali pa tudi »binkoštni kvas«.

O kresu.

Na vsem Krasu netijo na viljo svetega Ivana Krstnika kresove. Pa ne samo iz navade, ki se je mladina krčevito drži, ampak tudi zaradi tega, da izvedo za vreme za vse leto. Prav zato pridejo h kresovom (v vsaki vasi jih po več netijo) tudi odrastli, da vidijo, kakšen veter je v premoči. Pravijo namreč takole:

»Če na kresno viljo burja piše,
bo vse leto bolj suho. Če pa jug
zmaguje, bo mornik imel besedo do
vilje božične.«

Zato opazujejo plamene, kam se vijejo, ali proti jugu ali proti severu.

Sveti Peter in Pavel.

Tomajci so si pred davnimi stoletji izvolili svetega Petra in Pavla za farna zaščitnika. In imajo tudi največjo cerkev na Krasu. Kakor imajo Rimljani v baziliki sv. Petra in Pavla svojo največjo cerkev, tako so Kraševci posvetili svojo največjo cerkev prvokoma apostolov. Tomaj je tedaj naš »mali Rim«.

Godujemo pa na dan 29. junija. Predpoldne, pravimo, ima god sveti Peter, popoldne pa njegov tovariš sveti Pavel. In Tomajci pojejo:

»Sveti Peter in Pavel
je dal za en bokal,
če Pavel sam bo pil,
se bo Peter jezil.«

Da bi se tedaj ne zamerili ne Petru ne Pavlu, pijejo vsi pravi Tomajci že predpoldne. Pa kaj bi ga ne, saj je njih teran najbolj slovit!

Sveta Ana in sveti Jakob.

Sveti Jakob se praznuje na 25. julija, sv. Ana pa takoj drugi dan, to je 26. julija. Kraševci pravijo, da se mora repa sejati na sv. Jakoba dan, nikar na sveto Ano.

Pa kako lepo to pojasnijo! Sveti Jakob je hodil daleč po svetu in prišel do Kompostilje na Špansko, kjer je pokopan. Zato ga upodablajo s potno palico in gičo v roki. Kraševci pa ima repno seme, ki je zelo drobno, v giči, in z gičo v roki gre sejati. Pa pravijo:

»Sveta Ana
bo repa ana.«

Ako seješ na sv. Ano, boš malo pridelal repe, pridelal morda samo ano (eno).

In še pravijo:

»Jakob ima gičo, Ana je nima.«

Zato treba sejati na dan sv. Jakoba, ne na sv. Ano.

Sv. Marjeta.

Kraševci ji rečejo prav za prav »sveta Margareta« in jo praznujejo 20. julija. Stari Kraševci so samo v tem tednu sejali zelje in ajdo. Pravijo namreč:

»O sveti Margeti, veliki devici,
daj zelje in ajdo kraški zemljici.«

Zreli orehi.

Sveti Lovrenc je v začetku septembra. Takrat pravijo:

»Sveti Lovrenc
oreh žarėnec.«

Oreh je takrat izpogorjen, zrel. Takrat ga klatijo.

Sveta Terezija

ima god 15. oktobra. Kmetje pravijo: »Če je na sveto Terezijo lepo vreme, bo kmet pridelke lahko spravil.«

To se pravi, da bo vreme dolgo lepo, tako da bo kmet lahko vse delo izvršil, grdo vreme ga pri spravljanju ne bo oviralo.

Kaj pa sveti Luka?

Praznuje se 18. dan oktobra meseca. Takrat prihaja ozimna pšenica iz zemlje. Kraševci pravijo:

»Sveti Luka
pšenico iz zemlje kljuka.«

Kdaj se svinje koljejo.

Sveta Katarina ima god 25. novembra in takrat začnejo prašičke klati. Za klanje pa se hoče nožek, ki ga kupijo na kvatrnico v Rihemberku, kjer je sejm. O tem času je konec porok za tisto leto, ker se prve dni decembra prične adventni čas, ko so slovesne ženitve prepovedane. Zato pravi rek:

»Sv. Katarina prinese nožek in poroke zaveže.«

Sv. Neža in kokoši.

Jeseni kokoši nehajo jajca nesti in najbolj draga so jajca tam o božičih. Sveta Neža pride na pomoč. Praznujemo njen god dne 21. januarja. Takrat kokoši spet nekako oživijo in začnejo spet jajca nesti. Kraševci pravijo nekam bolj krepko:

»Dan svete Neže
cibam vse odveže.«

Kdaj smeš les sekati.

Ako hočeš imeti les, da ti bo trajal, ga ne smeš sekati na poljuben dan v tednu. Bog obvari! Les, ki ga usečeš za dneva, ko so svetega Gala ubili, na dan, ko so nedolžne otročiče umorili, na dan, ko so svetega Ivana obglavili, bo v kratkem črviv.

Kateri pa so ti dnevi? Kako se določijo za vsako leto? Le pogledjmo v ko-

ledar za leto 1930. Sveti Gal je 16. oktobra, in sicer bo letos to v četrtek: pri sekanju lesa se torej četrтка brani. Svetega Ivana obglavljenje se letos praznuje (29. avgusta) na petek: tudi v petkih ne sekaj lesa za rabo. Dan nedolžnih otrok (28. decembra) bo v nedeljo: Bog vari, da bi letos na nedeljo les za rabo usekal.

V tekočem letu 1930. ne smeš lesa za rabo sekati v teh dnevih vsakega tedna: v nedeljo, četrtek in petek. Dobri za sekanje so torej dnevi: pondeljek, torek, sreda in sobota.

Stari Janez Čičev mi je povedal: Ornovim na Gradnjah sem voz delal, gospodar je bil usekal les na prepovedan dan, pa je kmalu postal les črviv in voz je šel pozlu. Dolfe je iz Koprive pripeljal dva bresta domov: enega je usekal na pravi dan, drugega na prepovedan dan: prvi je bil dober, drugi pa zanič. Sam se je Dolfe preveril, da je res tako. Tudi France Rezen je hišo pokril. Rabil je popolnoma nov les, a bil je sekan na prepovedan dan. Niti 20 let ni streha držala in revež jo je moral obnoviti.« Tako je Janez Čičev svoje misli potrdil.

Kdaj so urhi okusni.

Kraška »jezera,« to so mlake, močila, kalovi in lokve, kakor pravimo Kraševci, so polne urhov, ki se sicer meščanom studijo, a so prav posebno fina jedača. Lovijo jih ponoči. Ako se človek kalu z lučjo približa, urh ne zbeži, ampak ostane na mestu kakor omamljen in človek ga ima. Gospodinja odreže skok ali stegno, kajti samo to je užitno, in potem pripravi kakor mlade piščance. Okus je prav isti, če ne boljši. Vendar Kraševci urhov dosti ne jemo, ker se večini ta živalca studí.

Pa veste, kdaj so urhi dobri? Ne vse leto, ampak samo štiri mesece, in sicer tiste mesece, ki nimajo črke »r,« to so: maj, junij, julij in avgust. V mesecih, ki imajo črko »r,« urhi niso dobri. Torej se ne jedo v januarju, marcu, aprilu, septembru, oktobru, novembru in decembru.